
ІНВЕСТИЦІЇ

УДК 330.322

С. О. Полковниченко, к.е.н., доцент
Н. В. Аркадьєва, студентка**ВПЛИВ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ
НА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

У статті досліджуються основні тенденції залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України, дається оцінка їх впливу на інноваційну діяльність. Запропоновано заходи щодо поліпшення інвестиційного забезпечення інноваційних процесів в Україні.

В статье исследуются основные тенденции привлечения прямых иностранных инвестиций в экономику Украины, дается оценка их влияния на инновационную деятельность. Предложены мероприятия по улучшению инвестиционного обеспечения инновационных процессов в Украине.

The article shows the main trends of direct foreign investment attraction into economy of Ukraine; its influence on innovative activity is assessed. Measures concerning the improvement of innovative processes in Ukraine investment guaranteeing are set forward.

Ключові слова: інноваційний розвиток України, прямі іноземні інвестиції (ПІІ), інвестиційне забезпечення інноваційних процесів.

Key words: innovative development of Ukraine, direct foreign investment (DFI), innovation process investment guaranteeing.

Актуальність теми дослідження. Досягнення високого рівня життя й стійкого економічного зростання в Україні безпосередньо пов'язане з утвердженням моделі інноваційного розвитку, яка дозволить сформулювати нову технологічну базу виробництва й реконструювати економіку, підвищити конкурентні можливості й безпеку держави. Адже в сучасних умовах глобальної міжнародної конкуренції успіху досягають ті країни, які спроможні розвинути внутрішній потенціал інноваційно-технологічної модернізації економіки.

Серед факторів, які сприяють вирішенню даної проблеми, особлива роль відводиться прямим іноземним інвестиціям (ПІІ). Саме приплив іноземних інвестицій сприяв трансформації структури національних економік країн Південно-Східної Азії і зміні їхньої спеціалізації із експортерів сільськогосподарської продукції та мінеральної сировини на великих виробників й експортерів переважно готової промислової продукції.

Постановка проблеми. В умовах світової економічної глобалізації становлення та розвиток інноваційної системи в Україні залежить не тільки від внутрішніх джерел фінансування (навіть з урахуванням можливого зростання внутрішніх ресурсів недостатньо для масштабного технічного переоснащення виробництва у найближчі строки), а й від тих фінансових ресурсів, які надходять із-за кордону, тобто від іноземних інвесторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сучасного стану інноваційної діяльності, впливу міжнародних чинників, зокрема, іноземних інвестицій на інноваційні процеси, а також шляхів впровадження інноваційної моделі розвитку в Україні стали предметом активних наукових досліджень багатьох вітчизняних фахівців: О. Амоші, В. Геєця, Б. Губського, Я. Жаліло, Д. Кушерець, Ю. Макогона, А. Присяжнюка, В. Семиноженка, Л. Федулової, Г. Харламової та інших. В основу створення сучасних концепцій інноваційно-

---

ІНВЕСТИЦІЇ

го розвитку лягли праці зарубіжних вчених-класиків інноваційної теорії Дж. Данінга, М. Портера, Й. Шумпетера та ін.

Проте, незважаючи на велику кількість досліджень, проведених як іноземними, так і національними вченими за інноваційно-інвестиційною тематикою, питання про роль ПІІ в інноваційному розвитку економіки продовжує залишатися відкритим.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження впливу прямих іноземних інвестицій на розвиток інноваційних процесів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб економіка України була конкурентоспроможною та займала належне місце у глобальній світовій економіці, її інноваційна система повинна органічно вписуватися у створену розвинутими країнами глобальну інноваційну сферу. На жаль, наша держава входить до глобального економічного простору як маргінальна частина, оскільки має нееквівалентний обмін товарами і є технологічно залежною від країн центру глобальної економіки. А тому не може успішно конкурувати продуктами та послугами на зовнішніх ринках. Інноваційні процеси в Україні характеризуються як нестійкі й позбавлені чітких довгострокових стимулів для інноваційної діяльності.

Хоча ще у 90-х роках минулого століття у нас було достатньо можливостей стати рівноправним учасником світового товариства постіндустріальних країн. Адже Україна завжди належала до країн з розвинутим науково-технічним потенціалом. У 1990 р. у нашій країні було зосереджено 6,5 % світового науково-технічного потенціалу при чисельності населення, яке становило близько 0,1 % світового. З кожної тисячі зайнятих 11 осіб працювали в науково-технічній сфері [7].

На сьогодні ситуація змінилася, в Україні спостерігається тенденція до скорочення наукових та науково-технічних працівників, кількість яких в 2009 р. порівняно з 1990 р. знизилася в 3,4 рази, і на тисячу зайнятого населення вже припадає 4,5 осіб наукових кадрів [6]. У той же час у розвинутих країнах кількість наукових працівників збільшується в середньому на 2,5-3 % щорічно [3, с. 21]. З року в рік за межі України емігрує в середньому близько 50 тис. дипломованих фахівців, причетних до інноваційної діяльності. Зменшення висококваліфікованих наукових кадрів відповідно зменшує можливості виробляти нові знання.

Проте, незважаючи на ці негативні моменти, дослідниками Світового Економічного форуму визначено наявність науковців та інженерів в Україні як конкурентну перевагу для подальшого розвитку країни (рейтинг України в 2009 році за цим показником – 50 місце серед 134 країн) [10]. Варто зауважити, що на фоні низького економічного розвитку, тотальної бідності населення, соціального спотворення суспільства в нашій державі ще існують «острівці» високотехнологічних виробництв: літакобудування, ракетно-космічна галузь, суднобудування тощо.

Безпосередньо інноваційно активних підприємств в Україні небагато. Так, протягом 2009 р. інноваційну діяльність здійснювали 12,8 % загальної кількості підприємств (в 2000 р. близько 18 %), в тому числі в промисловості – 10,7 % (в 2000 р. – 14,8 %). Натомість, в країнах Євросоюзу кількість підприємств, які здійснюють інноваційну діяльність коливається в межах 65-75 %, а в Японії досягає 70-80 % [1]. До того ж, серед підприємств, які займаються інноваційною діяльністю в Україні, домінують галузі нижчих технологічних укладів. Майже дві третини інноваційної продукції в економіці нашої

ІНВЕСТИЦІЇ

держави створюють виробництва третього і четвертого технологічних укладів [9].

Така ситуація зумовлена тим, що в умовах лібералізації економіки державний сектор практично вже не сприйнятливий до інновацій, а приватні підприємства ще не дозріли до розуміння того, що найкращим вкладенням капіталу є застосування інновацій. Національних бізнесменів цікавлять, перш за все, ті проекти, які приносять швидкі та великі гроші.

У таких умовах включення України в глобальний інноваційний простір має проходити в напрямі залучення прямих іноземних інвестицій (ПІІ) у ті сфери, які допоможуть підвищити технологічний рівень економіки, конкурентоспроможність вітчизняних товарів на внутрішньому і зовнішньому ринках, прискорити темпи економічного зростання.

Можливості фінансування інноваційних проектів за рахунок зовнішніх джерел у сучасних умовах зростають, адже рушійною силою глобалізації усе більшою мірою стає міжнародний рух капіталу у формі прямих та портфельних інвестицій, кредитування та фінансування виробництва наукомісткої продукції, високотехнологічних товарів.

Вигідність залучення іноземних капіталів для інноваційного розвитку економіки обґрунтовують цілий ряд теорій: теорія інтернаціоналізації П. Баклі та М. Кассона, конкурентної переваги М. Портера, еkleктичної парадигми Дж. Даннінга, парадигми «гусей, що летять», теорія шляху інвестиційного розвитку націй Дж. Даннінга, Р. Нарула [2].

Зокрема, М. Портер розглядає інноваційну стадію (одну із чотирьох стадій конкурентного розвитку), на якій держава має висококваліфікований капітал і активно проводить політику розвитку НДДКР, як один із етапів значного прямого закордонного інвестування. Іноземні фірми, котрі все більше отримують реальну конкурентну перевагу, придбають національні компанії й інтегрують їх у свої глобальні стратегії на основі бази, розташованої в іншій країні. Дослідження Дж. Даннінга супроводжувалося з'ясуванням ролі ПІІ в переносі нових технологій. Отримані результати підтвердили, що деякі ТНК бажають використовувати ПІІ як ефективний засіб залучення технологій.

Можна стверджувати, що використання іноземних інвестицій в інноваційній діяльності є цілком виправданим, оскільки в переважній більшості іноземні інвестиції розраховані на довгостроковий період і мають стратегічне значення, а інноваційна діяльність також зорієнтована на перспективу.

Важливим каналом поширення технологічного знання є прямі іноземні інвестиції (ПІІ), які певним чином сприяють одержанню місцевими виробниками вигод від використовуваних іноземними компаніями технологічних інновацій (ефект копіювання передових технологій, підвищення кваліфікації трудових ресурсів), а також організаційного досвіду ефективного управління, що в остаточному підсумку дозволяє місцевим компаніям навчитися конкурувати на глобальному ринку.

Але обсяги інвестицій, які надходять в Україну, залишаються низькими, а їхню структуру не можна вважати інноваційною. Іноземне інвестування в Україну поки що відбувається значною мірою за моделлю слаборозвинених країн. Разом з ПІІ Україна, як правило, отримує «відпрацьоване» обладнання, яке не відповідає енергозберігаючим технологіям, останнім досягненням екологічної безпеки, автоматизації чи продуктивності.

Як показує статистика, переважна частина прямих іноземних інвестицій вкладається не в стратегічний розвиток економіки країни, а в ті галузі, які не здатні забезпечити технологічний прорив національного виробництва як

ІНВЕСТИЦІЇ

на внутрішньому ринку, так і на світовому. За даними Держкомстату України, у 2009 р. іноземні інвестори основні пріоритети віддавали галузям із швидким терміном окупності – фінансовій сфері (22,4 %) і сфері торгівлі (10,6 %) [6]. Що стосується промисловості, ПІІ були зосереджені переважно на виробництві харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів; металургійному виробництві та виробництві готових металевих виробів; хімічній та нафтохімічній промисловості. Стратегічні галузі не залучають необхідних обсягів капіталу, що важко назвати ефективним для країни-реципієнта. Крім того, процеси іноземного інвестування абсолютно не сприяють розвитку експортного потенціалу нашої держави.

Досить гостро в сучасних умовах стоїть питання вибору об'єкта іноземного інвестування, особливо в інноваційній діяльності. Адже від цього залежить розвиток як певних галузей, так і економіки в цілому. Крім того, вибір об'єкта інвестування безпосередньо впливає на розвиток та поетапну зміну технологічних укладів.

В Україні існують певні проблемні моменти у сфері спрямування ПІІ в розвиток технологічних укладів. 95% всіх іноземних інвестицій прямують в третій і четвертий технологічні уклади (75 % і 20 % відповідно), і лише 4,5 % інвестицій прямують у п'ятий технологічний уклад, а в шостий – 0,5 %. У технологічній частині капітальних вкладень (технічне переозброєння і модернізація) на 83 % домінує третій технологічний уклад і лише 10 % припадає на четвертий; 6,1 % – на п'ятий; 0,9 % – на шостий [2].

Структура прямих іноземних інвестицій зарубіжних країн в економіку України у 2001-2009 роках за видами економічної діяльності та технічними секторами, наведена у табл. 1, свідчить про те, що співвідношення обсягів прямих іноземних інвестицій у 2002-2004 роках було суттєвим на користь середньотехнологічного сектора промислового виробництва. Починаючи з 2005 р., частка цього сектора поступово зменшується. Найменша частка ПІІ припадає на високотехнологічний сектор, скоротившись з 21,3 % в 2002 р. до 2,7 % в 2009 р. ПІІ в низькотехнологічний сектор після 2001 р. (28 %) коливаються в межах 6-11,9 %.

Таблиця 1

Структура прямих іноземних інвестицій зарубіжних країн в економіку України у 2001-2009 рр.
за видами економічної діяльності та технологічними секторами (складено і розраховано за даними: [6])

Вид економічної діяльності	ПІІ зарубіжних країн в економіку України									
	Частка в загальному обсязі, %									
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	
Усього	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
низьких										
Добувна промисловість	4,8	3,0	1,9	2,1	1,9	1,9	3,6	3,0	2,8	
Виробництво інших неметалевих мінеральних виробів	3,9	3,4	2,3	2,1	1,3	1,8	2,4	1,9	2,1	
Металургія та обробка металу	10,4	5,5	3,8	5,1	7,5	6,6	5,4	3,8	3,5	
Виробництво та розподіл електроенергії, газу та води	8,9	0,2	0,2	0,4	0,3	0,4	0,5	0,4	0,4	
Усього	28,0	6,0	7,8	9,7	11,0	10,7	11,9	9,1	8,8	
середніх										
Харчова промисловість і переробка сільськогосподарських продуктів	1,8	5,7	10,6	13,5	7,2	6,0	5,3	4,7	4,1	
Легка промисловість	1,1	2,9	1,9	1,4	0,8	0,6	0,5	0,4	0,4	
Виробництво деревини та видів із деревини	2,1	2,2	2,2	1,6	1,0	0,9	0,8	0,7	0,7	
Целюлозно-паперова промисловість	1,3	4,9	3,1	1,8	1,0	0,7	0,6	0,6	0,6	
Виробництво коксу, продуктів нафтопереробки	4,3	1,9	0,6	2,6	1,3	1,0	1,1	0,9	1,1	
Хімічна та нафтохімічна промисловість	1,3	2,6	4,8	5,6	3,6	3,3	2,8	2,7	3,0	
Усього	9,4	20,1	22,0	26,5	14,9	12,5	11,1	10,0	9,9	
високих										
Машинобудування (виробництво машин, електричного, транспортного та електронного устаткування)	17,8	21,3	10,5	8,1	4,2	4,3	3,4	2,9	2,7	
Усього	17,8	21,3	10,5	8,1	4,2	4,3	3,4	2,9	2,7	

Отже, головною проблемою при використанні ПІІ в інноваційній діяльності є раціональність їх розміщення.

ІНВЕСТИЦІЇ

Національний інтерес вимагає, щоб іноземні інвестори створили нові, насамперед, високотехнологічні та наукоємні, імпортозамінні та експортоспроможні підприємства [4, с. 9]. Якщо Україна зуміє залучити таких інвесторів, які шукають ефективність і знання, конкурентоспроможність її економіки значно зросте і країна отримає переваги.

Україні потрібні інвестиції, які б: забезпечили ефективну інтеграцію національної економіки у світову завдяки виробничій та науково-технічній кооперації; сприяли забезпеченню потреб національної економіки у необхідній сировині та продукції; слугували джерелом капіталовкладень, причому у формі сучасних засобів виробництва; стали чинником не тільки реконструкції і відновлення, але і створення нових виробництв і підприємств; залучали вітчизняних підприємців до передового господарчого досвіду; стимулювали розвиток економічно ефективних і конкурентоспроможних експортерів; сприяли поширенню інновацій, збільшенню продуктивності праці та підвищенню добробуту населення.

Важливо залучати ПІІ, які несуть із собою сучасні технології, «ноу-хау», передові методи управління і маркетингу. Це зробить можливим випуск конкурентоспроможної продукції як за рівнем новизни і якістю вироблених товарів і послуг, так і за зниженням витрат їх виробництва. А для цього потрібні працівники, які зможуть ефективно використовувати нові технології і будуть здатні перемагати в жорсткій конкурентній боротьбі. Значить, іноземні інвестиції повинні супроводжуватися навчанням персоналу – перепідготовкою його на місці, зарубіжними стажуваннями.

Особливо важливим є залучення інвестицій з високорозвинених країн світу, що характеризуються належним рівнем ринкової культури. У той же час у географічній структурі прямого іноземного інвестування в економіку України наявні як високорозвинені країни з високим ступенем інновативності економіки, так і ті країни, що, як і Україна, тільки формують інноваційну модель розвитку. За даними Держкомстату України, серед країн-інвесторів у 2009 р. трійкою лідерів були Кіпр, Німеччина та Нідерланди, які інвестували 8 593,2 млн. дол., 6 613,0 млн. дол. і 4 002,0 млн. дол. відповідно [6]. У зв'язку з цим очевидно є необхідність тісної співпраці України та інших країн з питань становлення інноваційної економіки.

У дослідженні впливу іноземного інвестування на інноваційні процеси варто звернути увагу на приріст обсягів прямих іноземних інвестицій у технологічні інновації (рис. 1).

За даними офіційної державної статистики, за останні десять років найбільші обсяги іноземного інвестування технологічних інновацій зафіксовані у 2009 р. – 1 512,9 млн. грн., а найменші у 2001 р. – 58,5 млн. грн. Значний стрибок спостерігається у 2002 р. – 264,1 млн. грн. (на 77,8 % більше, ніж у 2001 році), у 2007 р. – 321,8 млн. грн. (на 82,6 % більше, ніж у 2006 р.) і особливо у 2009 р. – в 13,1 рази більше, ніж у 2008 р. При цьому обсяги іноземного фінансування за останні роки (виняток 2004 і 2008 роки) перевищують обсяги витрат на технологічні інновації з державного бюджету.

За часткою іноземного фінансування в сумарних витратах на науку Україна випередила Росію (17,1 %), Великобританію – лідера за часткою іноземного фінансування серед розвинених країн Заходу (16,8 %) і всі східноєвропейські країни, де частка іноземного фінансування знаходиться в межах від 1,5 % до 5 %. За даними опитувань російських вчених, в успішно працюючих інститутах не менше 25% бюджету складають іноземні кошти. Але фактично об'єм іноземного фінансування вітчизняної науки ще вищий, оскільки

ІНВЕСТИЦІЇ

через особливості статистичного обліку цей показник занижений приблизно на 20-30 % [8, с. 71].

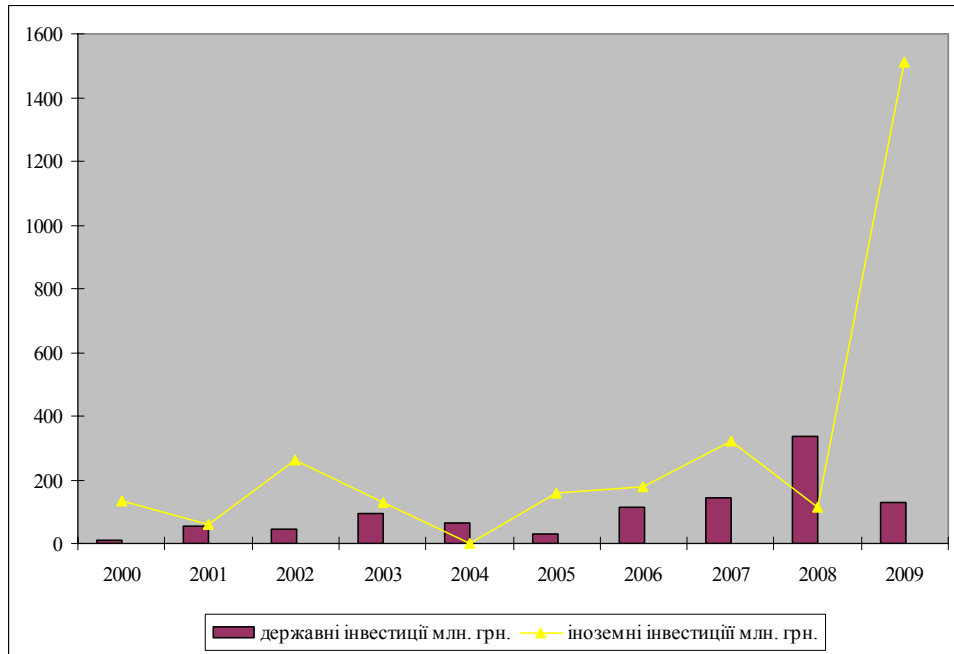

Рис. 1. Динаміка зміни обсягів фінансування технологічних інновацій за рахунок державного бюджету та іноземного інвестування [6]

Необхідно зауважити, що іноземне інвестування в технологічні інновації має як позитивні, так і негативні сторони. Звичайно, залучення іноземних інвестицій дає можливість забезпечити функціонування наукових установ, оснащення їх сучасним обладнанням, підтримку рівня життя науковців. Але ж одночасно відбувається вивезення інтелектуального продукту із країни, що веде до втрати загального ефекту інновацій.

Певним дисбалансом характеризується участь ПІІ в оновленні основного капіталу в інноваційній діяльності, оскільки іноземні інвестиції в оновлення основного капіталу знаходяться майже на рівні державних інвестицій та значно менші від власних коштів підприємств (рис. 2).

Очевидним є той факт, що іноземний інвестор, використовуючи вітчизняний основний капітал, не вкладає фінансові ресурси в його оновлення та модернізацію в необхідному обсязі. Структуру капітальних вкладень не можна визнати оптимальною: із загального обсягу зарубіжних інвестицій лише 1-2 % справді інноваційні [5].

Одним із основних стримуючих чинників активізації ПІІ у високотехнологічний сектор є високі ризики (законодавчий, загальноекономічний, валютний, політичний, соціальний, кримінальний).

Для усунення ризиків чи пом'якшення їхньої дії варто застосувати такі форми підтримки інвестиційного процесу, як надання різноманітних державних гарантій, введення правової регламентації й економічної організації системи страхування інвестицій, інвестиційних кредитів; удосконалення практики змішаного фінансування інноваційних процесів; поетапне фінансування,

ІНВЕСТИЦІЇ

що дозволяє контролювати величину інвестицій на кожній наступній стадії залежно від динаміки ризику.

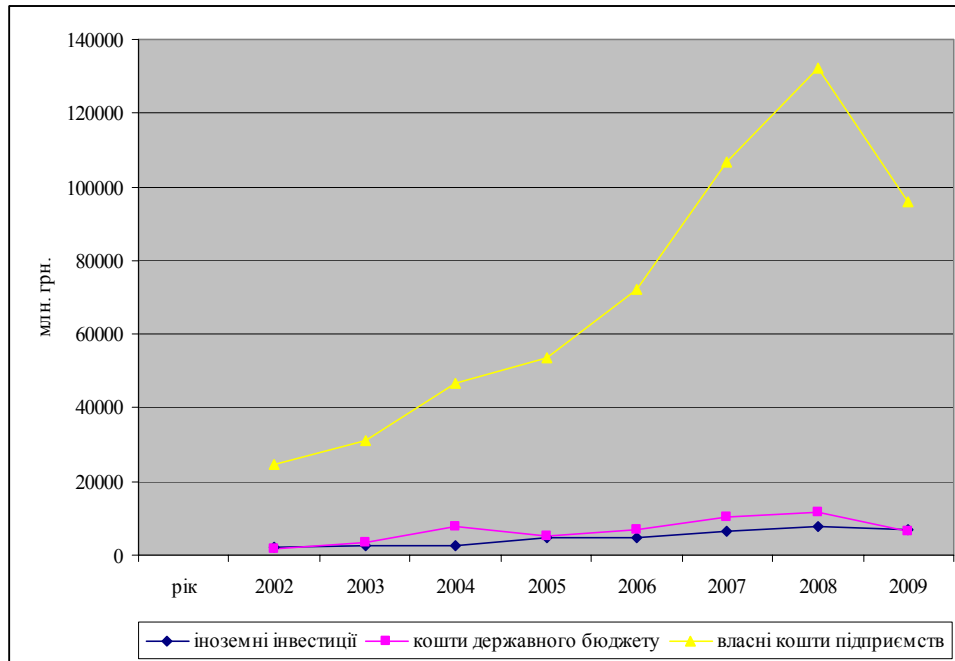

Рис. 2. Динаміка інвестування в оновлення основного капіталу (побудовано за даними: [6])

У галузі регулювання іноземних інвестицій існують законодавчі прогалини – відсутність чіткого механізму залучення інвесторів у наукомісткі виробництва. Тому необхідно внести в існуючі закони, що формують систему оподаткування, відповідні поправки, які передбачатимуть надання податкових пільг для іноземного капіталу, спрямованого у наукомісткі галузі.

Істотними загрозами політики інноваційного розвитку, орієнтованої на використання прямих іноземних інвестицій, для приймаючих країн є зменшення вітчизняних інноваційних розробок, якщо у них не зацікавлені ТНК або вони є конкурентними для іноземних розробок; а також збереження під контролем приймаючих країн захищених авторськими правами знань, оскільки ТНК намагаються їх використовувати повною мірою. У зв'язку з цим держава повинна регулювати входження таких ТНК у національний інноваційний простір, обмежуючи доступ до тих галузей, де є конкурентні переваги вітчизняних підприємств, скажімо, шляхом підвищення податків, одночасно надаючи преференції компаніям України.

Висновок. Загалом інвестиційно-інноваційний клімат України є складним. Основною проблемою в сучасних умовах є невідповідність ПІІ в Україну потребам інноваційного розвитку її економіки. Тому держава повинна застосувати весь комплекс заходів, спрямованих на забезпечення якісних змін у залученні іноземного капіталу в нашу країну.

ІНВЕСТИЦІЇ

Література

1. Бубенко П. Чому гальмуються інноваційні процеси в Україні? / П. Бубенко, В. Гусєв // Економіка України. – 2009. – № 6. – С. 30-38.
2. Геєць В. М. Інноваційні перспективи України / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Харків : Константа, 2006. – 272 с.
3. Григор О. О. Аналіз науково-технічного та інноваційного потенціалу України / О. О. Григор // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 4. – С. 20-22.
4. Дацій Н. В. Розвиток іноземного інвестування в економіці / Н. В. Дацій // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 20. – С. 9-11.
5. Захарін С. Стимулювання інноваційної активності корпоративних структур / С. Захарін // Економіка України. – 2006. – № 8. – С. 41-47.
6. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Петрина М. Базові умови створення інноваційної моделі розвитку економіки України / М. Петрина // Економіка України. – 2006. – № 8. – С. 35-40.
8. Присяжнюк А. Ю. Зовнішні фінансові потоки та їхній вплив на інноваційний розвиток економіки України / А. Ю. Присяжнюк // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 9. – С. 65-76.
9. Україна в 2005-2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: [Монографія] / За заг. ред. Ю. Г. Рубана. – К. : НІСД, 2009. – 655 с.
10. The Global Competitiveness Report 2009-2010. – Available from: <http://www.weforum.org/>

Надійшла 18.01.2011 р.